СХВАЛЕНА
рішенням Національної ради
з питань протидії туберкульозу та
ВІЛ-інфекції/СНІДу
від 28 грудня 2023 року

Стратегія з комплексної відповіді на бар'єри з прав людини для доступу до послуг з профілактики і лікування ВІЛ-інфекції та туберкульозу до 2030 року

Вступ

Протидія поширенню в Україні туберкульозу та ВІЛ-інфекції є пріоритетом державної політики у галузі громадського здоров'я та піклування про епідемічне благополуччя, як складових права на життя, здоров'я та безпечне довкілля, визначені низкою нормативно-правових актів та документів, насамперед Державною стратегією у сфері протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу, туберкульозу та вірусним гепатитам на період до 2030 року (далі — Держстратегія-2030). Законодавство про національну відповідь на поширення туберкульозу та ВІЛ ґрунтується на позитивних зобов'язаннях держави щодо захисту прав людини та недопущення дискримінації щодо всіх осіб, яких торкнулися чи потенційно можуть торкнутися епідемії туберкульозу та ВІЛ; національним законодавством також передбачено принцип доступності медичної допомоги. Зазначені зобов'язання держава Україна взяла на себе, як сторона Загальну декларацію прав людини, Європейську конвенцію з прав людини, Європейську соціальну хартію, Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та з урахуванням практики ЄСПЛ.

Новий чинний Закон України "Про подолання туберкульозу в Україні" (дата введення в дію 11.02.2024), який визначає, що подолання туберкульозу є невід'ємною складовою державної політики, одними з основних засад якої є: багатогалузевий і багатосекторальний підхід, безоплатності та рівного доступу до якісних медичних послуг, реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення.

Законом України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ», держава гарантує, зокрема, реалізацію послідовної політики, спрямованої на формування толерантного ставлення до людей, які належать до груп підвищеного ризику щодо інфікування ВІЛ, та людей, які живуть з ВІЛ, а також провадження інформаційної діяльності, спрямованої на допомогу з боку держави і суспільства людям, які живуть з ВІЛ, забезпечення доступу та формування прихильності до лікування і профілактики передачі цієї інфекції, а також неприпустимість дискримінації людей, які живуть з ВІЛ та які належать до груп підвищеного ризику щодо інфікування ВІЛ. Закон передбачає, що дискримінація особи на підставі наявності в неї ВІЛ-інфекції, а також належності людини до груп підвищеного ризику інфікування ВІЛ забороняється. Інформація щодо проходження тестування на ВІЛ, а також його результатів є конфіденційною інформацією, що становить лікарську таємницю та яка підлягає захисту від розкриття і розголошення третім особам. Таким чином, українське законодавство про національну відповідь на поширення ВІЛ виходить із засад недискримінації, гарантування прав і свобод людини, формування толерантного ставлення до людини, яка живе з ВІЛ або належить до ключової групи з високим ризиком інфікування цією інфекцією, а також нерозголошення інформації про наявність або відсутність в організмі людини ВІЛ.

Закон України «Про систему громадського здоров'я» визначає, що одним із основних принципів у системі громадського здоров'я є протидія дискримінації щодо здоров'я — запобігання дискримінації за ознакою інвалідності та стану здоров'я, подолання стигми щодо людей із захворюваннями.

У Політичній декларації з ВІЛ/СНІДу: на шляху до прискорення боротьби з ВІЛ та подолання епідемії СНІДу до 2030 року, схваленій на 97 пленарному засіданні Генеральною Ассамблеєю ООН 8 червня 2016 р. та ухваленому на її підставі керівному глобальному документі стратегічного рівня — «Стратегія прискорення: припинення епідемії СНІДу до 2030 року», виданому Об'єднаною програмою ООН з ВІЛ/СНІДу (ЮНЕЙДС), — визначено, що в основі заходів у відповідь на СНІД має лежати абсолютна відданість справі захисту прав людини. Не можна допускати жодного відступу від принципу «нуль дискримінації». Зазначеною Стратегією, визначено, що «цілями прискорення» до 2030 року виступають, зокрема, такі:

має бути реалізовано формулу «95:95:95»: 95 % людей, які живуть з ВІЛ, повинні знати, що їхній ВІЛ-статус — позитивний; 95 % тих, хто знає про свій позитивний статус, повинні проходити лікування ВІЛ-інфекції; у 95 % тих, хто отримує препарати антиретровірусної терапії для лікування ВІЛ-інфекції, має бути досягнутий невизначуваний рівень вірусного навантаження.

Має бути забезпечено дотримання формули 10-10-10 – це завдання щодо створення соціальних сприятливих умов для ефективної протидії епідемії та досягнення нових цілей 95-95-95 до 2025 року. Вони кажуть:

менш ніж у 10% країн існують каральні правові та політичні умови, які забороняють або обмежують доступ до послуг;

менше 10 % людей у ключових групах населення та людей, які живуть із ВІЛ, стикаються з дискримінацією та стигматизацією;

менше 10 % жінок, дівчат, людей, які живуть із ВІЛ, та ключових груп населення стикаються з насильством та гендерною нерівністю.

має бути забезпечено ціль «нуль дискримінації», тобто повністю усунуто дискримінацію на підставі ВІЛ-статусу чи приналежності до ключових груп — як на рівні законів та іншого нормативного регулювання (інституційна дискримінація), так і у вимірі життєвих ситуацій конкретних людей (соціальна дискримінація).

Також важливо, щоб були досягнуті завдання в рамках Глобального партнерства з викорінення всіх форм стигми та дискримінації у зв'язку з ВІЛ, які Україна в 2019 році взяла на себе, вступивши в Глобальне партнерство.

Політична декларація Наради високого рівня Генеральної Асамблеї ООН з боротьби з туберкульозом, схвалена Генеральною Асамблеєю ООН 05 жовтня 2023 року. Де визнається, що структурна нерівність, стигма, расизм та дискримінація, в тому числі щодо жінок, недостатнє інвестування та нерівний доступ до профілактики, діагностики та лікування туберкульозу залишаються ключовими перешкодами на шляху до подолання туберкульозу, що люди, хворі на ТБ, можуть страждати від стигматизації та всіх форм дискримінації, і що бар'єри на шляху до реалізації прав людини повинні вирішуватися за допомогою комплексних політичних, правових і програмних заходів. Необхідно прискорити прогрес у забезпеченні своєчасного та якісного універсального доступу до протитуберкульозних послуг для того, щоб до 2027 року: щонайменше 90 % від оціночної кількості людей, які захворіють на туберкульоз, охоплено якісною діагностикою та лікуванням; щонайменше 90 % людей з високим ризиком розвитку туберкульозу забезпечені профілактичним лікуванням; 100 % людей з туберкульозом, мають доступ до пакету медичних та соціальних послуг.

Також мають бути реалізовані цілі Конвенції Ради Європи про запобігання насильству проти жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, (Стамбульська

конвенція). Захист жінок від усіх видів насильства та запобігання, переслідування і викорінення насильства проти жінок та домашнього насильства.

Рамкова стратегія Глобального фонду (2023-2028 рр.) регламентує наступне:

ВІЛ

• Прискорити доступ та ефективне застосування прецизійної комбінованої профілактики з використанням поведінкових, біомедичних та структурних компонентів, адаптованих до потреб груп населення, схильних до високого ризику ВІЛ інфікування, особливо ключових груп щодо інфікування ВІЛ

• Забезпечити якісні, орієнтовані потреби людей послуги з діагностики, лікування та догляду, щоб підвищити добробут людей, які живуть з ВІЛ, запобігти передчасній смертності та виключити можливість передачі ВІЛ

• Пропагувати та просувати зміни у законодавстві, практиці, програмах та політиках з метою зниження стигматизації, дискримінації, криміналізації, інших бар'єрів та несправедливості у зв'язку з ВІЛ та відстоювати права людей, які живуть з ВІЛ та ключових груп щодо інфікування ВІЛ

Туберкульоз

• Зосередити зусилля на виявленні та лікуванні всіх людей з туберкульозом із застосуванням справедливих підходів, орієнтованих на потреби людей

• Сприяти зміщенню акцентів від лікування до профілактики туберкульозу та посилити заходи з профілактичного лікування туберкульозу, зокрема, серед людей, які живуть з ВІЛ

• Підвищити якість протитуберкульозних послуг на всіх етапах лікування туберкульозу, включаючи лікування супутніх захворювань

• Адаптувати програми з туберкульозу з урахуванням мінливої ситуації, у тому числі шляхом швидкого впровадження нових інструментів та інновацій

• Сприяти створенню сприятливих умов у співпраці з партнерами та порушеними ключових та уразливих груп з метою скорочення стигматизації та дискримінації, пов'язані з туберкульозом, та для зниження бар'єрів у галузі прав людини та ґендерних бар'єрів, що перешкоджають отриманню медичної допомоги, а також просувати підходи, спрямовані на вирішення проблеми катастрофічних витрат у зв'язку з туберкульозом

Також важливо орієнтуватись на підходи, які викладено у Практичному керівництві «Реалізація і розширення програм для усунення пов'язаних з правами людини бар'єрів на шляху доступу до послуг у сфері ВІЛ» (Глобальний фонд), що релевантні до ситуації в Україні.

Таким чином, як міжнародні, так і національні керівні засади відповіді на поширення ключових інфекцій (туберкульозу та ВІЛ) базуються на правозахисному підході, наголошуючи, що:

права людини лежать в основі відповіді на поширення туберкульозу та ВІЛ;

толерантність є принципом державної політики щодо протидії туберкульозові та ВІЛ-інфекції;

недопущення (усунення) дискримінації є питомою складовою глобальної та національної політики з подолання туберкульозу та ВІЛ-інфекції.

Візія та Мета Стратегії

Візією Стратегії є - реалізований в Україні найвищий досяжний рівень здоров’я у зв’язку з ВІЛ і туберкульозом, коли всі ключові та уразливі групи мають повний доступ до

належних сервісів, користуються повною рівністю в свободах і правах, відчувають у суспільстві високу повагу до власної людської гідності і залучені як рівноправні партнери до вироблення політики в галузях громадського здоров'я і прав людини.

Метою Стратегії є сприяння реалізації прав людей, які живуть з ВІЛ/СНІД, людей, які належать до ключових груп, та людей, які хворіють на туберкульоз, забезпечення комплексного доступу до послуг з діагностики, профілактики, догляду та лікування ВІЛ-інфекції та туберкульозу, усунення бар'єрів, пов'язаних з реалізацією таких прав, елімінація дискримінації та стигматизації, що має сприяти покращенню якості і тривалості життя людей, які живуть з ВІЛ та які хворіють на туберкульоз, а також позитивно вплинути на епідемічну ситуацію в Україні.

Структура комплексної відповіді

Ця Стратегія розроблена на виконання основних засад державної політики України у сфері протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу, туберкульозу та вірусних гепатитів на період до 2030 року та виконання міжнародних зобов'язань держави у цій сфері. Комплексна відповідь передбачає всю сукупність необхідних заходів для достатнього зниження або повного усунення бар'єрів з прав людини по доступу до послуг щодо ВІЛ та туберкульозу.

На виконання Стратегії розробляється Стратегічний план, який містить детальний опис завдань комплексної відповіді на бар'єри з прав людини для доступу до послуг з профілактики та лікування ВІЛ та туберкульозу на трирічний період. Крім цього, Стратегічний план містить картування запланованих заходів з різних джерел фінансування, які відповідають програмним напрямам комплексної відповіді та їх відповідальних виконавців і зазначеним джерелом фінансування. Стратегічний план затверджується Національною радою з питань протидії туберкульозу та ВІЛ/СНІД раз на 3 роки.

Принципи Стратегії

Стратегія базується на принципах:

верховенства права;

недопущення дискримінації та стигматизації людини за станом здоров'я, приналежністю до ключових та уразливих груп, які належать до груп підвищеного ризику щодо інфікування ВІЛ, людей, які живуть з ВІЛ/СНІД, хворіють на туберкульоз, сексуальною орієнтацією, гендерною ідентичністю та реалізації прав і свобод людини незалежно від цих ознак;

дотримання прав і свобод людини з урахуванням принципів, норм та стандартів міжнародного права, а також практики Європейського суду з прав людини, неприпустимості обмеження прав і свобод людини, якщо таке обмеження не відповідає принципу пропорційності в демократичному суспільстві;

відкритості та прозорості реалізації Стратегії;

інформаційної та фізичної безбарєрності для отримання послуг людей, які живуть з ВІЛ/СНІД, людей, які належать до ключових груп щодо інфікування ВІЛ (ключових груп), людей, які хворіють туберкульоз та людей, які належать до ключових груп щодо захворювання на туберкульоз;

безперервності та високої якості у лікуванні як інноваційними, так і генеричними лікарськими засобами;

універсальності покриття та комплексного підходу у наданні послуг з профілактики, лікування, догляду та підтримки людини у зв'язку з захворюванням на ВІЛ/СНІД та туберкульоз;

міжсекторальної взаємодії, координації зусиль та найширшого залучення громадянського суспільства у впровадженні цілей та завдань Стратегії;

гнучкості у плануванні та адаптації цілей та завдань Стратегії в залежності від зміни потреб людей у зв’язку з захворюванням на ВІЛ/СНІД та туберкульоз;

конкретності, досяжності цілей та вимірюваності очікуваних результатів реалізації Стратегії.

Стратегічні напрями

1. Комплексна відповідь на бар’єри з прав людини, пов’язані з поширенням в Україні туберкульозу та ВІЛ-інфекції

1.1. Координація та розвиток програм з прав людини на національному рівні;

1.2. Врахування контексту діючого воєнного стану та відповідних тимчасових законодавчих обмежень прав людини, високого рівня внутрішньої та зовнішньої міграції населення в контексті національної та місцевої відповіді на поширення ВІЛ та ТБ;

1.3. Координація скорочення ґендерно обумовлених бар’єрів у сфері національної відповіді на поширення ВІЛ та туберкульозу, забезпечення ґендерної сенситивності у послугах у зв’язку з туберкульозом та ВІЛ, в контексті доступу до допоміжних репродуктивних технологій та реалізації права на сім'ю;

1.4. Міжсекторальний підхід у елімінації дискримінації та подолання стигми щодо людей, які живуть з ВІЛ/СНІД, людей, які належать до ключових груп щодо інфікування ВІЛ, та людей, які хворіють на туберкульоз. Виключення із кримінального законодавства та законодавства про адміністративні правопорушення положень, які встановлюють кримінальну відповідальність людини за ознаками наявності у неї певної хвороби або звичайну поведінку людей, які належать до ключових груп з високим ризиком інфікування ВІЛ або захворювання на туберкульоз, якщо така поведінка не завдає суттєвої шкоди іншим людям;

1.5. Зниження бар'єрів у наданні комплексних, орієнтованих на потреби ключових груп, якісних послуги у зв’язку з туберкульозом та ВІЛ;

1.6. Моніторинг нормотворчих ініціатив та, реформування політик

1.7. Підвищення обізнаності в контексті туберкульозу та ВІЛ представників законодавчої, виконавчої, судової влади, воєнізованих підрозділів, правоохоронних органів та ЗМІ;

1.8. CLM (community led monitoring) моніторинг силами та під керівництвом ключових та уразливих груп у контексті туберкульозу та ВІЛ;

1.9. Запобігання та протидія домашньому насильству у зв’язку туберкульозом та ВІЛ;

1.10. Забезпечення участі громадськості у розробленні політики та законодавства у зв’язку з туберкульозом та ВІЛ, представництва в громадських радах та інших консультативно-дорадчих органах;

1.11. Забезпечення безперешкодного доступу до послуг у зв’язку з туберкульозом та ВІЛ для військовослужбовців та людей, які перебувають у місцях примусового тримання;

1.12. Розвиток інституційної спроможності КГ щодо захисту своїх прав.

2. Відповідь на бар’єри з прав людини, пов’язані з поширенням в Україні туберкульозу

2.1. Елімінації стигми та дискримінації у зв'язку з туберкульозом;

2.2. Зниження бар’єрів у доступі до профілактики, забезпеченні раннього виявлення та лікування туберкульозу в Україні;

2.3. Правова грамотність («знай свої права») людей, які хворіють на туберкульоз

2.4. Підвищення обізнаності про туберкульоз серед професійних груп (медичних працівників загального профілю, правоохоронців, соціальних та педагогічних працівників, адвокатського та суддівський корпус, держслужбовці);

2.5. Підвищення усвідомленості та освіченості населення щодо туберкульозу, зменшення соціального відчуження та гендерної дискримінації;

2.6. Забезпечення соціальної та правової підтримки людям, які хворіють на туберкульоз та людей, яких торкнулася проблема туберкульозу;

2.7. Поліпшення доступу до правосуддя;

2.8. Впровадження пацієнтоорієнтованих та заснованих на дотриманні прав людини послуг у сфері туберкульозу у медичних закладах;

2.9. Адвокація, комунікація, соціальна мобілізація ключових та уразливих груп і моніторинг силами та під керівництвом ключових та уразливих груп, розвиток експертного потенціалу ключових та уразливих груп.

3. Відповідь на бар'єри з прав людини, пов'язані з поширенням в Україні ВІЛ-інфекції

3.1. Елімінація стигми та дискримінації у зв'язку з ВІЛ

3.2. Зниження пов'язаних з ВІЛ гендерної дискримінації, шкідливих гендерних норм та насильства, забезпечення ґендерної сенситивності послуг у зв'язку з ВІЛ

3.3. Навчання постачальників послуг у зв'язку з ВІЛ питанням прав людини, медичної етики, роботі з сенситивними даними;

3.4.Правова грамотність («знай свої права») у зв'язку з ВІЛ;

3.5. Моніторинг та реформування законів, нормативних актів та політик у сфері ВІЛ, забезпечення громадянської рівності для ключових та уразливих груп;

3.6. Декриміналізація шляхом виключення норм про кримінальну та адміністративну відповідальність за діяння, які полягають у поставленні в небезпеку інфікування ВІЛ, а також за дії, пов'язані із поведінковими моделями в житті ключових груп щодо профілактики поширення ВІЛ та людей, які живуть із ВІЛ;

3.7. Правові послуги у зв'язку з ВІЛ та поліпшення доступу до правосуддя

3.8. Адвокація, комунікація, соціальна мобілізація ключових та уразливих груп і моніторинг силами та під керівництвом ключових та уразливих груп, розвиток експертного потенціалу ключових та уразливих груп.

3.9. Підвищення обізнаності про ВІЛ серед професійних груп (медичних працівників загального профілю, правоохоронців, соціальних та педагогічних працівників, адвокатського та суддівський корпус, держслужбовці).

Очікувані результати реалізації Стратегії

Очікувані результати на кожному етапі із зазначенням запланованого строку досягнення цільових показників та орієнтовного обсягу необхідних фінансових, матеріально-технічних, людських та інших ресурсів наведені в Стратегічному плані реалізації Стратегії до 2030 року. Стратегічні плани будуть формуватися на періоди 2024-2026 рр. та 2027-2030 рр. та є невід'ємними додатками до Стратегії.

Результатом реалізації Стратегії стане підвищення якості життя людей, які живуть з ВІЛ/СНІД, хворіють на туберкульоз, належать до ключових груп інфікування ВІЛ їх спроможності та соціальної стійкості, забезпечення реалізації їх прав та основоположних свобод, а також забезпечення доступу до медичної допомоги та інших необхідних послуг своєчасно та з урахуванням індивідуальних потреб.

За підсумками впровадження Стратегії очікується, що буде досягнуто, зокрема, такі результати:

- Максимальна синхронізація роботи основних реципієнтів ГФ в Україні у сфері дотримання прав людини, як між собою, так і суб'єктами владних повноважень.
- В основі проєктів, програм, послуг та інтервенцій лежать правозахисний, пацієнт-орієнтований і ґендерно сенситивний підходи.
- Кожна ключова та уразлива група відчуває найбільшу правову захищеність та мінімум стигми з боку широкого загалу й професійних груп.
- В основі вироблення політики та прийняття державних рішень у сфері відповіді на туберкульоз/ВІЛ лежить взаємодія з ключовими та уразливими групами (міжсекторальний принцип у дії).
- Ключові та уразливі групи живуть вільно і не зазнають кримінальних чи адміністративних переслідувань через добровільне обрання власної життєвої моделі або через свій ВІЛ-статус (зокрема, люди, які надають сексуальні послуги, люди, які вживають наркотики, а також, люди, які живуть з ВІЛ).
- На національному та регіональному рівнях працюють програми з моніторингу і оцінки, адаптовані під виклики часу, а в їхній основі лежить моніторинг силами ключових та уразливих груп (CLM).
- Інституційна (тобто наявна в законодавстві) дискримінація на підставі різних ознак належності до ключових та уразливих груп повністю усунута.
- Кожне правопорушення проти людей із ключових та уразливих груп має наслідком швидке та ефективне реагування.
- Індекс стигми щодо окремих груп, зокрема у ґендерному фокусі, є найнижчим за всю історію спостережень.
- Професійні групи та постачальники послуг є обізнаними з правами людини та дотримуються етики комунікації.
- Законодавці, урядовці та правоохоронці глибоко обізнані з проблематикою туберкульозу/ВІЛ та ключових і уразливих груп.
- Представники ключових та уразливих груп почуваються у суспільстві впевнено та рівноправно, добре знають свої права.
- Правовими послугами у контексті туберкульозу/ВІЛ може швидко та безперешкодно скористатися будь-яка людина з ключових та уразливих груп.
- Закони, нормативні акти, політика щодо туберкульозу/ВІЛ на регулярній основі переглядаються та вдосконалюються.

Порядок проведення моніторингу, оцінки результатів реалізації Стратегії та звітування, включно з моніторингом силами та під керівництвом спільнот

Моніторинг та оцінка результатів реалізації Стратегії проводяться в межах повноважень Міністерства охорони здоров'я України, інших центральних органів виконавчої влади за участю громадських об'єднань та міжнародних організацій.

У рамках проведення моніторингу передбачається підготовка та подання до Національної Ради з питань протидії туберкульозу та ВІЛ/СНІД інформації про стан виконання завдань та заходів з реалізації Стратегії раз на рік.

Забезпечення ефективного виконання реалізації Стратегії здійснюватиметься з використанням відповідних інструментів моніторингу ключових показників ефективності та посилення інституціональної спроможності центральних органів виконавчої влади та недержавного сектору. Зазначена інформація буде відображати рівень ефективності реалізації Стратегії, та в якості джерел даних використовувати інформацію, отриману як від органів центральної влади, безпосередніх виконавців заходів Стратегії, так й інформацію, яка буде

отримана за результатами проведення моніторингу та оцінці, проведеними силами та під керівництвом ключових спільнот.

Координацію виконання Стратегії та Стратегічного плану здійснює ДУ «Центр громадського здоров'я МОЗ України» із залученням дотичних центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій з використанням функціоналу Робочої групи з координації виконання Стратегії з комплексної відповіді на бар'єри з прав людини для доступу до послуг з профілактики і лікування ВІЛ-інфекції та туберкульозу до 2030 року.

Фінансове забезпечення реалізації Стратегії

Джерелами фінансування заходів з реалізації Стратегії є кошти бюджетів з дозволених чинним законодавством джерел, у т.ч. кошти фінансової та технічної допомоги, яку надають Україні міжнародні організації, а також іноземні країни. Технічна допомога може бути залучена у формі експертної допомоги, необхідних матеріальних ресурсів або коштів, виділених на цільові потреби.

Обсяг видатків, необхідних для реалізації Стратегії, визначається щороку під час складання проектів бюджетів на відповідний рік з урахуванням їх реальних можливостей.